



Λουκία Νικολαΐδου, Τα Δύο Ορφανά (χ.χ.)

display 5

Ελένη Νικήτα, Ιστορικός Τέχνης - Πρώην Διευθύντρια Πολιτιστικών Υπηρεσιών.

A/M 1726 | Λουκία Νικολαΐδου, *Τα Δύο Ορφανά* (χ.χ.)

Λουκία Νικολαΐδου

«Τα Δύο Ορφανά», λάδι, Πλάτρες, μεταξύ 1933-1937.

Έργο της Λουκίας Νικολαΐδου είδα για πρώτη φορά, εντελώς τυχαία γύρω στα 1988, στην ιστορική Λέσχη της Λεμεσού «Ένωση», όταν πήγα να φωτογραφίσω ένα έργο του Μιχαήλ Κουφού. Το όνομα το ήξερα από ένα κείμενο του Αδαμάντιου Διαμαντή του 1957, όμως το έργο της μου ήταν άγνωστο αφού ποτέ μέχρι τότε δεν είχε μνημονευθεί στις λίγες βέβαια μελέτες για την κυπριακή τέχνη.

Βρισκόμουν μπροστά σ' ένα έργο του 1930 και μάλιστα μιας γυναίκας ζωγράφου! Γοητεύτηκα και με αφετηρία το συγκεκριμένο έργο «Η μικρή Νορμανδή», βρήκα αργότερα ότι ήταν ο τίτλος του, άρχισα να ξετυλίγω τον μίτο για να μάθω όσο το δυνατό περισσότερα για τη ζωγράφο και το έργο της. Ο μίτος με πήρε μέχρι την πόλη Penn της Αγγλίας όπου συνάντησα μια υπέροχη κυρία στην 8^η δεκαετία της ζωής της. Η συνέχεια είναι γνωστή σε όλους. Το 1992 οργάνωσα στην Κρατική Πινακοθήκη μεγάλη αναδρομική έκθεση έργων της και έτσι προστέθηκε ένας σημαντικός κρίκος στην αλυσίδα της ιστορίας της κυπριακής τέχνης. «Αποκάλυψη», έτσι τη χαρακτήρισε τότε ο Άγγελος Μακρίδης, ο οποίος επισκέφθηκε την έκθεση πολλές φορές.

Όταν μου ζητήθηκε να συμμετάσχω στο πρότζεκτ του Point αντέδρασα αυθόρμητα και είπα ότι θα επέλεγα έργο της Λουκίας Νικολαΐδου. Δυστυχώς το αντιπροσωπευτικό της έργο που είχα υπόψη μου να δείξω και να σχολιάσω βρίσκεται αναρτημένο στην Πινακοθήκη. Μάλιστα πάνω στο συγκεκριμένο έργο γίνονται και εκπαιδευτικά προγράμματα για τα Δημοτικά Σχολεία.

Έπρεπε λοιπόν να περιοριστώ στα έργα της Λουκίας που βρίσκονται στην Αποθήκη, κάποια από τα οποία της περιόδου των σπουδών της. Τελικά αποφάσισα ότι δεν έχει και τόση σημασία ποιο έργο θα επέλεγα γιατί στόχος μου είναι να παρουσιάσω τη Λουκία Νικολαΐδου ως την πρώτη Κύπρια ζωγράφο και να την δω μέσα στα κοινωνικο-πολιτιστικά συμφραζόμενα της εποχής της. Το έργο λοιπόν «Τα δύο ορφανά» θα αποτελέσει την αφετηρία για κάποιες γενικότερες παρατηρήσεις τόσο για τη Λουκία Νικολαΐδου, όσο και για την καλλιτεχνική δημιουργία στην Κύπρο και ιδιαίτερα τη γυναίκα καλλιτέχνη, που σήμερα αποτελεί το μισό, αν όχι μεγαλύτερο, από το καλλιτεχνικό δυναμικό της Κύπρου.

Η πρώτη Κύπρια ζωγράφος

Λόγω του γεγονότος ότι η ιστορία της τέχνης στην Κύπρο αρχίζει να γράφεται μόλις τον 20ό αιώνα, η Κύπρια δημιουργός δεν γνώρισε τον μακροχρόνιο αποκλεισμό από την εικαστική δημιουργία που γνώρισε η Ευρωπαϊά συνάδελφός της. Αντίθετα, επωφελήθηκε από τους δικούς της αγώνες για την ελευθερία της δημιουργικής έκφρασης και γενικότερα από τους αγώνες για τη χειραφέτηση της γυναίκας χωρίς να είναι αναγκασμένη να στρατεύσει συνειδητά με οποιοδήποτε τρόπο τον εαυτό της ή τα έργα της στη γυναικεία υπόθεση.

Παρόλο ότι η ιστορία της θήλειας δημιουργίας στην Κύπρο αρχίζει χρονικά σχεδόν ταυτόχρονα με αυτήν του άνδρα δημιουργού, δεν είναι όμοια με αυτή. Έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες που απορρέουν από το γεγονός ότι είναι δυσκολότερο για τη γυναίκα από ότι για τον άνδρα να ξεφύγει από τα κοινωνικά συμφραζόμενα και τις συμπεριφορές που καθορίζονται από τη θέση της στην κοινωνία και το σύστημα αξιών που τη διέπει. Οι δεδομένες αυτές ιστορικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα στον κοινωνικό και πνευματικό τομέα, μας επιτρέπουν τον έμφυλο διαχωρισμό όσον αφορά στην καλλιτεχνική δημιουργία, ως χρήσιμου εργαλείου μελέτης, το οποίο θα μας βοηθήσει να διερευνηθούν κάποιες ιδιαίτερες πτυχές της εικαστικής δημιουργίας και να διατυπωθούν επισημάνσεις, οι οποίες θα βοηθήσουν στην πληρέστερη καταγραφή της ιστορίας της τέχνης στον τόπο μας.

Όπως υποστήριξε και η Rozsika Parker «*Η τέχνη δεν έχει φύλο, οι καλλιτέχνες όμως έχουν*».

Η Λουκία Νικολαΐδου είναι η πρώτη γυναίκα που ολοκλήρωσε σπουδές στην τέχνη. Γεννήθηκε και μεγάλωσε μέσα σ' ένα συγκεκριμένο χρονικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο. Ας δούμε τις ιδιαιτερότητες της Λουκίας:

Ήταν κόρη εύπορης αστικής και καλλιεργημένης οικογένειας της Λεμεσού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να πάρει όλη την μόρφωση – δημοτική και γυμνασιακή – που μπορούσε να πάρει τότε ένα κορίτσι. Φοίτησε στην Ιδιωτική Σχολή Ξένων Γλωσσών και Ελληνικών Μαθημάτων με δασκάλους την Αθηναΐδα Λανίτη, την Ευφροσύνη Χουρμούζιου και τον Γιώργο Φασουλιώτη στη ζωγραφική. Η οικογένειά της συνδεόταν επίσης με τον ζωγράφο Βασίλη Βρυωνίδη. Ζώντας σ' ένα εύπορο νοικοκυρόσπιτο περνούσε αρκετές ώρες μέσα στο σπίτι. Όπως και άλλα κορίτσια της δικής της κοινωνικής τάξης ασχολείτο με τη ζωγραφική. Λόγω όμως του ταλέντου της γράφτηκε και στη Σχολή ABC του Παρισιού και έπαιρνε μαθήματα με αλληλογραφία.

Παρατηρώντας την κοινωνική προέλευση των πρώτων γυναικών που σπούδασαν τέχνη, διαπιστώνουμε ότι όλες (Παυλίνα Παυλίδου, Καίτη Στεφανίδου, Ελένη Χαρικλείδου, Νίνα Ιακώβου, Βέρα Χατζηδά) προέρχονται από αστικές καλλιεργημένες οικογένειες. Ως εκ τούτου δεν ισχύει για τις πρώτες γυναίκες – καλλιτέχνιδες αυτό που ίσχυσε για τους άνδρες

δημιουργούς οι οποίοι – όπως πρώτος διαπίστωσε ο Αλέξανδρος Ξύδης¹ – προέρχονταν από τα λαϊκά, αγροτικά στρώματα.

Θεματογραφία

Λόγω της θέσης της γυναίκας στην κυπριακή κοινωνία η Λουκία έζησε σε ιδιωτικούς περισσότερο χώρους. Η γυναίκα βρισκόταν ακόμη τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα στο περιθώριο της δημόσιας ζωής. Γι' αυτό και η Λουκία αναζητούσε και έβρισκε τα θέματά της στην εσωτερική ιδιωτική ζωή του σπιτιού της και αυτών των συγγενών και φίλων. Ο γυναικείος κόσμος και η γυναικεία ψυχολογία την απασχολεί ιδιαίτερα. Αυτό τη συνέδεσε τόσο θεματικά όσο και υφολογικά με το κίνημα των εντιμιστών.

Οι χώροι που ζωγραφίζει εκτός του σπιτιού της είναι αυτοί που επισκέπτεται με την οικογένειά της. Ζωγραφίζει ιδιαίτερα τους κατοίκους του χωριού Πλάτρες όπου η οικογένεια παραθερίζει τα καλοκαίρια.

Συγκρίνοντας τη θεματογραφία της Λουκίας με αυτή καλλιτεχνών της ίδιας γενιάς, όπως του Αδαμάντιου Διαμαντή και του Γεωργίου Πολ. Γεωργίου, διαπιστώνω μια ουσιαστική διαφορά στην επιλογή, προσέγγιση και απόδοση των θεμάτων της. Ο Διαμαντής και ο Γεωργίου επιδιώκουν την εικαστική αποτύπωση των συλλογικών και τυπικών χαρακτηριστικών των θεμάτων τους, τη σύνοψη των ιθαγενών χαρακτηριστικών τόπου και ανθρώπων και συνδέουν τη δημιουργία τους με την αναζήτηση της συλλογικής ταυτότητας. Τα έργα τους είναι περισσότερο επικά και μνημειακά.

Αντίθετα, η Λουκία παραμένει σε πιο ιδιωτικούς χώρους και σε ατομικές περισσότερο στιγμές. Με μια υποκειμενική οπτική γωνία αφήνει το ένστικτό της να λειτουργήσει ελεύθερα, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ανάπλαση ενός κόσμου αισθημάτων.

Δημόσια προβολή

Η παγιωμένη πεποίθηση των ανδροκρατούμενων δυτικών κοινωνιών της φυσικής διαφοράς μεταξύ άνδρα και γυναίκας, που κατέληξε στην κοινωνική και πολιτική ανισότητα των δύο φύλων δεν εκφράστηκε μόνο μέσα από πεποιθήσεις, δοξασίες, αντιλήψεις και πρακτικές, αλλά σταδιακά θεσμοθετήθηκε και παγιώθηκε με σωρεία νομοθετημάτων (Simone de Beauvoir: Δεν γεννιέται κανείς γυναίκα, γίνεται). Ακόμη και όταν οι νομοθεσίες αλλάζουν οι αντιλήψεις αντιστέκονται. Μια από αυτές είναι και η θέση ότι στη γυναίκα δεν αρμόζει η αυτοπροβολή, η δημοσιότητα και η αναζήτηση της αναγνώρισης. Η μεγαλύτερη δόξα για τη γυναίκα, κατά τον Περικλή, είναι «να μην την συζητούν». Η Λουκία Νικολαΐδου αψήφησε την προκατάληψη αυτή και τόλμησε να παρουσιάσει δημόσια το έργο της σε τρεις ατομικές εκθέσεις, το 1934, 1935 και 1937, σε μια εποχή που οι εκθέσεις ήταν ανύπαρκτες και το κοινό εντελώς αδιάφορο και ακατατόπιστο.

¹ Αλέξανδρος Ξύδης «Σύγχρονη Κυπριακή Τέχνη, Πρώτη γενιά της Ανεξαρτησίας», κατάλογος ομότιτλης έκθεσης, (Αθήνα 1984).

Παρά το γεγονός ότι έγιναν δεκτές με ενθουσιασμό από τους λόγιους δημοσιογράφους Τεύκρο Ανθία, Πάνο Ταλιαδώρο και Ανδρέα Γάβρη, δεν καταγράφηκαν στην ιστορία της κυπριακής τέχνης.

Το τόλμημα μιας νεαρής γυναίκας για αυτοπροβολή είχε αρνητικό κοινωνικό αντίκτυπο. Η κοινωνία, αλλά ιδιαίτερα η κοινωνική της τάξη, απαξίωσε την καλλιτεχνική της ιδιότητα και δημιουργία.

Η απαξίωση αυτή αφορούσε τόσο την καλλιτεχνική όσο και την εμπορική αξία των έργων. Ας μην ξεχνάμε ότι και διεθνώς χρειάστηκε να φθάσουμε στο 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα για να αναγνωρισθεί σε κάποιες γυναίκες το καθεστώς του «μεγάλου καλλιτέχνη».

Το μεγάλο δίλημμα: Καριέρα ή οικογένεια;

Στο Λονδίνο θα παρουσιάσει το 1939 έργα της στις Leger Galleries δίπλα σε καλλιτέχνες όπως ο W.R. Sickert και ο Augustus John. Οι «Times»² θα ξεχωρίσουν και θα μιλήσουν θετικά για το έργο της «Κύπρια κόρη». Έρχεται όμως ο γάμος της με τον Ελλαδίτη εφοπλιστή, κάτοικο Λονδίνου, Ιωάννη Βασιλείου και τα τρία παιδιά της.

Ο συντηρητισμός του συζύγου της, αλλά και οι δικές της αναστολές την απομάκρυναν από την καλλιτεχνική κίνηση της Αγγλίας. Συνεχίζει βέβαια να ζωγραφίζει στο σπίτι της στο Penn της Αγγλίας, όπου μετακινείται η οικογένεια, όμως για δική της και μόνο ευχαρίστηση. Η ρήση «Οι γυναίκες δημιουργούν παιδιά και όχι τέχνη» δεν ισχύει για τη Λουκία. Η Λουκία συνεχίζει να δημιουργεί τέχνη, μάλιστα να ερευνά και να ανανεώνει την εικαστική της γλώσσα. Όμως το κεφάλαιο που έχει κλείσει εντελώς για την ίδια είναι το κεφάλαιο καριέρα. Η τελευταία έκθεση στην οποία παρουσιάζει δημόσια το έργο της είναι αυτή του 1939, πριν το γάμο της. Εθελούσια ή επιβεβλημένη αποχώρηση; Το ερώτημα αυτό θα μείνει για πάντα αναπάντητο. Η λίγο μεγαλύτερή της σε ηλικία Sonia Delaunay, μια από τις ελάχιστες γυναίκες-καλλιτέχνες του μοντερνισμού είχε πει: «Είχα τρεις ζωές: μια για τον Robert, μια για το γιο και τα εγγόνια μου και μια πιο μικρή για μένα. Δεν λυπάμαι που δεν ασχολήθηκα περισσότερο με τον εαυτό μου. Πραγματικά δεν είχα χρόνο».³ Το αιώνιο δίλημμα της γυναίκας ανάμεσα στον φυσικό και κοινωνικό ρόλο της μητρότητας και της καλλιτεχνικής δημιουργίας, που αποτελεί μια διαφορετική μορφή ολοκλήρωσης και υπέρβασης του θανάτου.

Έρευνα για την Κυπρία δημιουργό.

Πριν τρία περίπου χρόνια, στο πλαίσιο μιας έρευνας που είχα αρχίσει για τις Κύπριες γυναίκες δημιουργούς, έστειλα ένα ερωτηματολόγιο σε 55 καλλιτέχνιδες που γεννήθηκαν μεταξύ 1925 και 1980, για να διαπιστώσω πώς αισθάνονται και βιώνουν τη γυναικεία τους φύση. Απάντησαν οι 46. Σ' αυτό το ερωτηματολόγιο έθεσα και την εξής ερώτηση: «Τι μετρά περισσότερο για σας, η καριέρα ή η οικογένεια;». Εκ των υστέρων πιστεύω ότι αυτή η

² Εφημερίδα «Times», 17 Μαΐου 1939.

³ Sonia Delaunay "Nous irons jusqu' au soleil", Robert Laffont, (Paris, 1978).

ερώτηση δεν έπρεπε να τεθεί με τόση ευθύτητα ή ακόμη τόσο γενικά γιατί διαιωνίζει μάλλον το υπάρχον δίλημμα. Εικοσιτέσσερις απάντησαν ότι και τα δύο μετρούν το ίδιο και ότι δεν μπορούν να τα διαχωρίσουν. Σ' αυτές τις 24 θα πρέπει, πιστεύω, να προσθέσουμε και τις τρεις που με περιστροφές, απέφυγαν να απαντήσουν. Έτσι, σχεδόν το 59% δεν επιλέγουν αλλά δίνουν και στα δύο την ίδια σημασία. Πρόκειται για μια πραγματικότητα; για το ευκαταίο; Για ένα ανύπαρκτο ή για ένα υπαρκτό δίλημμα; Και πώς αυτό μεταφράζεται μέσα σε δεδομένες κοινωνικές συνθήκες; Δώδεκα (26%) απάντησαν ότι αν βρισκόντουσαν μπροστά σε μια τέτοια επιλογή θα επέλεγαν την οικογένεια. Μόνο 7 (15%) απάντησαν ότι πρώτα τοποθετούν την καλλιτεχνική τους καριέρα. Όμως και οι 7 έχουν διαφορετικό οικογενειακό καθεστώς. Οι 4 δεν έχουν παντρευτεί και οι άλλες τρεις είναι παντρεμένες ή διαζευγμένες και στις δύο περιπτώσεις χωρίς παιδιά. Ίσως και οι 7 έκαναν από την αρχή την επιλογή τους. Για πιο ασφαλή βέβαια συμπεράσματα, θα πρέπει το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο να απαντηθεί και από άνδρες καλλιτέχνες.

«Τα δύο ορφανά»

Το έργο ζωγραφίστηκε στις Πλάτρες την περίοδο μεταξύ 1933-1937 κατά την οποία η Λουκία έζησε στην Κύπρο μετά το τέλος των σπουδών της.

Η μαθητεία της Λουκίας στο εργαστήρι του Lucien Simon στην Εθνική Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού υπήρξε καθοριστική για την μετέπειτα καλλιτεχνική της πορεία. Μακριά από τον ακαδημαϊσμό αλλά και την avant-garde της εποχής, ο L. Simon ωθούσε τους μαθητές του, με τη φιλελεύθερη διδασκαλία του, στην έρευνα. Κοντά του η Λουκία θα καλλιεργήσει την παρατηρητικότητα, θα απορρίψει τη νατουραλιστική «περιγραφική» ζωγραφική και θα αναπλάθει τα θέματά της, ανασύροντας το βάθος στην επιφάνεια. Στο Παρίσι θα γαλουχηθεί με τα έργα των μεταϊμπρεσιονιστών, των nabi, των εντιμιστών, των φωβιστών, του Πικασό. Στο έργο «Τα δύο ορφανά», με σχηματοποίηση, λελογισμένη απλοποίηση και αποφεύγοντας εντελώς τις ανεκδοτολογικές αναφορές μας δίνει με καθαρή, ρέουσα σχεδιαστική γραμμή και χρωματική λιτότητα, την ουσία του θέματός της, το οποίο προσεγγίζει με διεισδυτική ματιά, αγάπη και διαίσθηση.

Η ζωγράφος δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ανάπλαση ενός κόσμου αισθημάτων, γι' αυτό και η έμφαση στην απόδοση των ματιών ως έκφραση του εσωτερικού κόσμου και η συμβολική προβολή των δύο μορφών μέσα από ένα συμβολικά ασαφή, αχρονικό και αδιαπέραστο χώρο. Το έργο, μια εικαστική ψυχογραφία, δεν περιγράφει αλλά υποβάλλει.

Το έργο αυτό της Λουκίας Νικολαΐδου, όπως και όλη η δημιουργία της, συνδέουν την κυπριακή τέχνη, ήδη από τη δεκαετία του 1930, με τις πρωτοπορίες των αρχών του 20ού αιώνα.

Αν κάτι διαφοροποιεί τη Λουκία από τους άνδρες συναδέλφους της, αυτό αδιαμφισβήτητα δεν πρέπει να αναζητηθεί στη σοβαρότητα, στην έρευνα και στην ποιότητα των έργων της.

Βιβλιογραφία

Ελένη Σ. Νικήτα «Λουκία Νικολαΐδου-Βασιλείου – Στοιχεία για τη ζωή και το έργο της», κατάλογος αναδρομικής έκθεσης, Κρατική Πινακοθήκη, Μάρτιος 1992, Μορφωτική Υπηρεσία Υπουργείου Παιδείας.

Ελένη Σ. Νικήτα «Κύπριοι καλλιτέχνες – Η πρώτη γενιά», Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2002.

Ελένη Σ. Νικήτα «Πρωτοπόρες Γυναίκες Εικαστικοί Δημιουργοί στην Κύπρο», κατάλογος έκθεσης, Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου, Λευκωσία, Οκτώβριος 2010.